

The Evaluation of Hadiths That Judges Should Be Fair to the Parties When They Act as Arbitrators

Hayyire Yüksek^{1,a,*}, Ayşe Gültekin^{1,b}

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 31.05.2024

Accepted : 01.07.2024

Keywords:

Hadith
Justice
Judge
Court
Party

ABSTRACT

Justice is a universal rule of law. It has been the only measure sought for the continuity of order and order throughout human history. Considering the importance that Islam attaches to justice, justice has been emphasized repeatedly in the Holy Qur'an and hadiths. Because with justice, the difference between the righteous and the unrighteous is revealed. The most important authority that will realize the functioning of the justice system, which has a great impact on almost every stage of life, is undoubtedly the judges. While there have been studies on the institution of judgeship and the judicial system in many fields such as Islamic law, law, history, etc., there is no study in the field of hadith that examines the hadiths on the need for judges to be just while ruling. In order to contribute to this gap in the field of hadith, the hadiths on the fairness of judges are analyzed. Relevant hadith sources, especially the Qur'anic Sittah, have been scanned on the issue of judges ruling justly. Arabic language dictionaries were consulted for the explanation of the words that are ambiguous, strange and closed in meaning. In this study, six hadiths were analyzed and evaluated on the principle that judges should approach both sides in accordance with the principle of justice when they act as arbitrators. Four of these hadiths are hadiths in which the words "judge" and "judgment" are directly used. The other two hadiths are hadiths that are quoted as examples about the issues that judges should pay attention to during the trial. To the extent that these hadiths can be found, comparisons have been tried to be made with the current law. The equivalents of these hadiths in the current law have been analyzed. In the analysis of the hadiths, three or four narrators from the munthās of the hadiths were analyzed. While evaluating the hadiths, the evaluations of hadith critics, commentators and Islamic law scholars were utilized.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(1): 1-11, 2024

Hâkimlerin Hakemlik Yaptığı Zaman Taraflara Karşı Adil Olmaları Gerektiğine Dair Hadislerin Değerlendirilmesi

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 31.05.2024

Kabul : 01.07.2024

Anahtar Kelimeler:

Hadis
Adalet
Hâkim
Mahkeme
Taraflar

ÖZ

Adalet, evrensel bir hukuk kuralıdır. Tüm insanlık tarihi boyunca düzen ve nizamın sürekliliği açısından aranan yegâne ölçü olmuştur. İslâmiyet'in adaletle verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde defaatle adalet vurgusu yapılmıştır. Zira adaletle haklı ile haksızın farkı ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen hayatın her safhasında etkisi çok büyük olan adalet sisteminin işleyişini gerçekleştirecek olan en önemli otorite ise şüphesiz hâkimlerdir. İslâm hukuku, hukuk, tarih gibi birçok alanda hâkimlik müessesesi ve yargılama sistemine dair çalışmalar yapılmışken hadis alanında hâkimlerin hüküm verirken adaletli olmaları gerektiğine dair hadisleri inceleyen herhangi bir çalışmaya tesadüf edilememektedir. Hadis alanındaki bu boşluğa katkıda bulunmak üzere hâkimlerin adaletli olmasına dair hadisler incelenmiştir. *Kütübü Sittah* başta olmak üzere hâkimlerin adaletli hüküm vermesine dair ilgili hadis kaynakları taranmıştır. Mana itibari ile müşkil, garib ve kapalı lafızların geçtiği kelimelerin izahatında Arap dili sözlüklerine başvurulmuştur. Bu çalışmada hâkimlerin hakemlik yaptığı zaman mahkeme esnasında her iki tarafa da adalet ilkesi gereğince yaklaşmaları gerektiği ile ilgili altı hadis incelenerek değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu incelenen hadislerin dördü doğrudan hâkim, hüküm kelimelerinin lafız olarak yer aldığı hadislerdir. Diğer iki hadis ise hâkimlerin mahkeme esnasında dikkat etmeleri gereken hususlarla ilgili örnek mahiyetinde aktarılan hadislerdir. Söz konusu hadislerin bulunabildiği ölçüde meri hukuk ile mukayeseleri yapılmaya çalışılmıştır. İncelenen bu hadislerin meri hukuktaki karşılığı incelenmiştir. Sened tahlilinde hadislerin münthāsından üç dört râvinin incelenmesi yapılmıştır. Hadislerin değerlendirmeleri yapılırken muhaddislerin, şârihlerin ve İslam hukuku âlimlerinin değerlendirmelerinden istifade edilmiştir.

^a gulistan_1024@hotmail.com

^b <https://orcid.org/0009-0001-4202-4372> | ayse.gultekin@usak.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0002-0088-880X>

Giriş

Lügat olarak adalet, “doğruluğu zihinde kesinlikle yerleşmiş, sâbit olmuş şey” ve cevri’ (zulüm) zıddı” anlamına gelmektedir.¹ Masdar isim şeklinde kullanıldığında davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak (Allah hakkında kullanıldığında şirk koşmak) gibi anlamlara gelmektedir.² Ferdî ve içtimai yapıdaki düzeni, hakkâniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan ahlâkî erdem olarak da tarif edilmektedir.³

İslâmiyet, adaletle çok önem vermekte, adalet kavramı da Kur’ân-ı Kerim’in birçok âyetinde vurgulanmaktadır: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şâhitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir (davranış) tır...”⁴

“Allah size mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi gözcüdür.”⁵ âyeti de hâkimlerin hüküm verirken adaleti gözetmeleri gerektiğini belirten âyetlerdendir.

Adaleti tesis edecek en önemli merci hâkimdir. Mecelle’nin 1792. maddesine göre: “Hâkim; hakîm (bilgin), fehîm (zeki), müstakîm (doğru), emîn (güvenilir), mekîn (temkinli) ve metîn (dayanıklı) olmalıdır.”⁶ Bu unsurlar, hâkimin vasıflarını ve yargılama etiğini kapsamaktadır. Buna göre hâkim kelimesine âlim, bilgili, hikmetli yanlışsız olan, fehîm kelimesine zeki, anlayışlı, hukuk kurallarını çok iyi kavrayan, müstakîm kelimesine, doğru, namuslu, dürüst olan, emîn kelimesine güvenilir, emniyetli, kendisine emanet edilebilen, mekîn kelimesine vakarlı, temkinli, iktidar sahibi, muhakeme sırasında ciddi, dikkatli olan; metîn kelimesine ise sağlam, dayanıklı, her türlü dış etkiden uzak, bağımsız, tarafsız ve adil kararlar alan manaları yüklenebilmektedir.⁷ Hâkimin tarafsızlığı sağlamadaki önemine binaen Mecelle’de hâkimin tanımında yer alan bu vasıflar, bir bakıma İslâm’da tarafsız yargılamanın adeta teminatı olmuştur.⁸

İslâmiyet’te Hz. Peygamber’in hâkimlik yönüne ve hâkimlikle ilgili gözettiği ilkelere bakılacak olursa kısa da olsa şu açıklamaları yapmak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Hz. Peygamber, her şeyden önce Müslümanlar arasında ortaya çıkan sorunları bizzat çözüme ulaştıran bir hâkimdi. Birçok kabilenin İslâmiyet’e girmesiyle birlikte buradaki insanlara İslâm’ı anlatmak, ortaya çıkan sorunlara adalet ilkesi kapsamında çözmek için Medine’den memur, vali ve hâkim atamaları

yapılmaya başlanmıştı.⁹ Hz. Peygamber, eyâletlere gönderdiği hâkimlerde adaletle hüküm verme, emirlere aykırı davranışta bulunmama, her türlü işte yasaklardan sakınma, duruşma sırasında taraflardan her ikisinin aynı anda hazır bulunmaları, hâkimlerin öfkeli bir durumda iken hükmetmemeleri gerektiği gibi adlî sürecin gidişatı ile ilgili talimât-nâmeler veriyor, hâkimlerin uyacakları kuralları bildiriyordu.¹⁰ Hz. Peygamber, hâkimleri atarken onların üstün vasıflarını bilmesine rağmen yine de onları bir nevi hâkimlik stajı mahiyetinde bir sınavdan geçirerek hâkimlik görevine ehil olup olmadıklarını bu şekilde tespit ediyordu. Muâz b. Cebel, Kâdî Şureyh b. el-Hâris, Hz. Ali ve Ka’b b. Sûr yapılan bu sınavları başarıyla geçerek hâkimlik mesleğine tayin edilmişlerdi.¹¹ Hz. Peygamber’in hâkimlerle ilgili olarak gözettiği bu ilke ve uygulamalar, hâkimlerin ne kadar titiz bir incelemeden geçtiklerini ve mahkeme sırasında adaletle son derece önem vermeleri gerektiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

İslâm’da hâkimlerin taraflara karşı adalet ve eşitlik ilkelerini gözettiği birçok örnek söz konusudur. Bunlardan biri de şöyledir: Hz. Ömer’in halifelîği döneminde bir gün, bir adam Hz. Ali’den davacı olmuştu. O sırada halifenin yanında oturmakta olan Hz. Ali’ye, Hz. Ömer “Ya Eba’l-Hasen, kalk da hasmının yanına otur.” dedi. Yargılama bittikten sonra Hz. Ali hoşnutsuz bir şekilde Hz. Ömer’in yanına oturunca halife, bu hoşnutsuzluğun sebebini sordu. Hz. Ali de hasmının yanında kendisine künyesi ile hitap ettiği için o muâmeleden hoşnut olmadığını belirtti. Bunun üzerine Hz. Ömer duygulandı ve Hz. Ali’yi gözünden öperek bu ikazından dolayı teşekkür etti.¹² Örnekte görüldüğü gibi Hz. Ömer’in Hz. Ali’ye künyesi ile hitap etmesi üzerine Hz. Ali’nin hoşnut olmadığı ifade edilmektedir. Arap geleneğinde bir kişiye künyesi ile hitap etmek o kişiye şeref ve itibar kazandıran bir anlama geldiği için hasmının yanında tarafların eşitliğine engel olan bir durum olarak görülmektedir. Bu bağlamda en ince detayların da hesaba katıldığı söylenebilir.

Bu konuda gelen bir başka örnek de şöyledir: Hanefî mezhebinin en önemli âlimlerinden Ebû Yûsuf (öl. 182/798) ölüm döşeginde iken şu şekilde dua etmiştir: “Ya Rabbi, biliyorsun ki ben hâkimlik yaparken hasımlar arasında adaleti bir hâdisе dışında terk etmedim.” O hâdisе nedir diye sorulduğunda ise: “Bir defasında bir Hristiyan, halifeden davacı olmuştu. Yargılama esnasında halife oturmaktaydı, kendisine diğer davacı gibi ayağa kalkmasını söyleyemedim. Ancak davacı Hristiyan’ı olabildiğince halifeye yaklaştırmaya çalıştıysam da tam

¹ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtadâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs*, 10 cilt, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1306), 8/9; Ebû’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr el-Ensârî er-Rüveyfî’î, *Lisânu’l-Arab*, 15 C, 2.basım, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 11/430.

² Mustafa Çağrıcı, “Adalet (Ahlâk)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341.

³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2019), 11.

⁴ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), el-Mâide, 5/8.

⁵ en-Nisâ, 4/58.

⁶ Mustafa Avcı, “Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği”, *Taad Dergisi*, 7/27, (Temmuz 2016), 46.

⁷ Recep Akcan, “Hâkimin Vasıfları”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı*, 4/2, (2014), 279-280.

⁸ Yakup Mahmutoğlu, “İslam Yargılama Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı ve Tarafsızlığı Sağlayan Kurumlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59, (2018), 1360.

⁹ Murat Akarsu, “İlk Dönem İslâm Tarihinde Yargının Kurumsallaşmasında Dört Halifenin Rolü”, *Eskiye Dergisi*, 37 (Aralık 2018), 59.

¹⁰ Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “Hz. Peygamber Döneminde Hukuksal Gelişim ve Yargısal Örgütlenme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2, (Şubat 2013), 161.

¹¹ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1975), 89.

¹² Ali Himmet Berki, *İslam’da Kaza Hüküm ve Hâkimlik*, (Ankara: Yargıçoğlu matbaası, 1962), 28.

olarak bir eşitlik oluşmadı.” demiştir.¹³ Burada basit bir detay da olsa Kâdîludât olan Ebû Yûsuf’un bu durumdan nedâmet duyduğunu dile getirmesi aslında hâkimlikte tarafsızlığa verilen önemi göstermektedir.

“Hâkimin tarafsız olması, görevini yaparken hiç kimseyi kayırmamasını, kendisinin veya bir tarafın çıkarını gözetmemesini, duygularına kapılmamasını, kişisel görüşlerinin ve önyargılarının etkisi altında kalmamasını ifade etmektedir.”¹⁴ Bir davaya, yalnızca tarafsız olduğuna inanılan bir hâkim bakabilir. Bu nedenle, hâkimin tarafsızlığından şüphe edilecek herhangi bir objektif sebebin bulunması hâlinde, hâkim tarafsız olarak kabul edilemeyecektir.¹⁵

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 6. maddesinin 1. fıkrası anlamında tarafsızlık, davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı, tarafgirlik ve menfaatin olmaması, özellikle mahkemenin veya üyelerinden bazılarının taraflara karşı, onların leh ve aleyhinde bir duygu veya çıkara sahip olmaması demektir.¹⁶

Taraflı olmak hâkimin davadaki taraflardan birine karşı gösterdiği olumlu alâka ya da olumsuz eğilimdir. Taraflılık hâkimin belirli bir davada görevlerini tarafsız bir şekilde yerine getirmesine engel olan, hükmü etkileyen bir hareket ya da bakış açısı, önyargıdır.¹⁷ Bu hususta meri hukukta da kurallar bulunmaktadır: Bangalor Yargı Etiği ilkelerine göre hâkim yargı faaliyetini yerine getirirken tarafsız ve önyargısız bir şekilde görevlerini sürdürmelidirler.¹⁸ Hâkimlerin Statüsüne İlişkin Avrupa Şartı’na göre ise hâkimler tarafsızlık ve bağımsızlıklarını karşı duyulan güveni sarsabilecek her türlü hareket, eylem veya açıklamalardan kaçınmalıdırlar.¹⁹

Yine hâkimin yargı meclisinde yalnız oturması, mahkemenin gidişatı ile alakalı onu zan altında bırakabileceği için caiz görülmemektedir. Bu durum daha sonraları yargılama işlemini gözetleyen bir sistemin (şühûdü’l-hal) doğmasına yol açmıştır. Hz. Ebû Bekir’in mahkeme sırasında Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi her zaman yanında bulundurup davaları onlarla istişare etmesi de bu uygulamanın daha erken dönemlerde başladığını göstermektedir.²⁰

Bu çalışmada, özellikle hâkimlerin yargılama esnasında her iki tarafa da âdil olmaları gerektiğine dair altı hadis tahrir edilerek sened ve metin yönünden değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Kütübü Sitte* başta olmak üzere hâkimlerin adaletli hüküm vermesine dair ilgili hadis kaynakları taranmıştır. Mana itibari ile müşkil, garib ve kapalı lafızların geçtiği kelimelerin izahatında Arap dili sözlüklerine başvurulmuştur. Kıyaslamada ve hadislerin

erişiminde kolaylık sağlaması açısından Shamela ve Cevâmî’u’l-Kelim programlarından istifade edilmiştir. Hadislerin elverdiği ölçüde şerh kitaplarından izahları yapılmaya çalışılmıştır. İslâm hukuku, hukuk, tarih gibi birçok alanda hâkimlik müessesesi ve yargılama sistemine dair çalışmalar yapılmışken hadis alanında hâkimlerin hüküm verirken adaletli olmaları gerektiğine dair hadisleri inceleyen herhangi bir çalışmaya tesadüf edilememektedir. Çalışmada incelenen hadislerin dördü doğrudan “h-k-m” hâkim, hüküm kelimelerinin yer aldığı yani muhatap kitlenin doğrudan hâkimlerin olduğu metinlerdir. Diğer iki rivayet ise konuya örnek olması açısından Hz. Peygamber’in hâkimlik yaptığında gözettiği adalet ilkesi ve hâkim tayin edeceği kişilere adil olmaya dair verdiği öğüt ile ilgili hadislerdir. Bu hadisler hakkında muhaddis, şârih ve İslam hukukçularının değerlendirmelerine yer verilmiştir. İlgili hadislerin bulunabildiği ölçüde meri hukuk ile mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır.

Hâkimlerin Hakemlik Yaptığı Esnada Taraflara Âdil Olmaları Gerektiği ile İlgili Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi

”حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيُّ قَالَ: نَا عُثْمَانُ بْنُ طَالُوتَ قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: نَا عُمَرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا حَكَمْتُمْ فَأَعْدِلُوا، وَإِذَا قُتِلْتُمْ فَأَحْسِنُوا، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مُحْسِنٌ يُحِبُّ الْإِحْسَانَ»

Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “(Herhangi bir konuda) hakemlik yaptığınız zaman âdil olun. Öldürdüğünüz zaman güzelce öldürün. Şüphesiz Allah lütuf sahibidir. Her şeye ihsanda bulunmayı/güzel davranmayı sever.”²¹

Sened Tahlili

Muhammed b. Bilâl: Tam adı Muhammed b. Bilâl el-Kindî Ebû Abdillâh el-Basrî’dir. İmrân el-Kattân’dan rivayet etmiş olup kendisinden rivayet edenler arasında Osman b. Tâlût yer almaktadır. İbn Maîn, kendisi için “leyse bi şey (Bir şey değildir.)” değerlendirmesini yapmakta, Ebû Hâtim ise “münkerü’l-hadis (Makbul olmayan hadis rivayet eder.)” nitelemesini yapmaktadır. Buhârî “fihi nazar (Durumu şüphelidir.)” yorumunu yapmakta iken Ebû Dâvûd ve Nesâî “zayıf” değerlendirmesini yapmaktadırlar.²² İbn Hacer, sadûk olup dokuzuncu tabakada yer aldığını zikretmektedir.²³

İmrân el-Kattân: Tam adı İmrân b. Dâvûd el-Ummî Ebû’l-Avvâm el-Kattân el-Basrî’dir. Katâde’den hadis

¹³ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (İstanbul: Çağrı yayınevi, 1983), 16/61. Mısır baskısından tercüme edilmiştir.

¹⁴ Merih Öden, “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması, *AÜHFD* 43/1, (1993), 61.

¹⁵ Yavuz Alangoya/ M. Kâmil Yıldırım / Nevhis Deren/Yıldırım, *Medenî Usûl Hukuku Esasları*, (İstanbul: 2009), 40.

¹⁶ Feyyaz Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ‘Adil Yargılama’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 49/1 (Ocak 1994), 211-212.

¹⁷ Melikşah Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi, 2015), 75.

¹⁸ Bangalor Yargı Etiği İlkeleri, 2.1., (Yargıda Doğruluğun Güçlendirilmesine Yönelik Yargı Grubu tarafından kabul edilen 2001 Bangalor Yargı Etiği Taslak Belgesi’nin 25-26 Kasım 2002 tarihlerinde Lahey Barış Sarayı’nda düzenlenen Yüksek Mahkeme Başkanları

Yuvarlak Masa Toplantısında revize edilmiş hâlidir), <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>.

¹⁹ Hâkimlerin Statüsüne İlişkin Avrupa Şartı, 4.3., <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/6b93439f-7312-4e49-a52d-7e0e2790845a.pdf>.

²⁰ Nasi Aslan, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, edit. Seyfi Karahan, (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 50.

²¹ Taberânî, Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-d-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*. thk. Tarık b. ‘Avdullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, (Kahire: Dârü’l-Harameyn, ts.), 6/40 (No. 5735).

²² Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü’l-Tehzib*, (Hindistan: Matbaatü Dâireti Meârifî’n-Nizâmiyye, 1326), 9/82-83. (No. 103).

²³ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü’l-Tehzib*, 1/830 (No. 5766).

rivayet etmiş olup kendisinden hadis nakledenler arasında Muhammed b. Bilâl de yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel onun hakkında “salihî’l-hadis (Hadisi i’tibâr için alınır.” nitelemesini yapmış, İbn Maîn ise “leyse bi’l-gavî” olduğunu zikretmiştir. Nesâî zayıf olarak değerlendirirken İbn Adî, hadisi yazılabilen kimselerden olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân onu *Sikât*’ta zikretmiştir.²⁴ İbn Hacer kendisini “sadûk” olarak nitelendirmiş 60 ya da 70’li yıllarda vefat ettiğini ve vehimde bulunduğunu kaydetmiştir.²⁵

Katâde: Tam adı Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz b. Amr İbn Rabîa b. Amr b. el-Hâris b. Sedûs’tur. Enes b. Mâlik’ten hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Maîn kendisini sika olarak nitelendirmiştir. Ma’mer; Zührî, Katâde ve Hammâd’dan daha fakih kimseyi görmediğini belirtmiştir. Amr b. Ali 61’de doğduğunu ve 56 yaşındayken 117 senesinde vefat ettiğini zikretmiştir.²⁶ İbn Hacer, kendisinin âmâ olarak doğduğunu ve “sika sebt” olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Enes: Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî el-Hazrecî’dir. Resulullah’a on yıl hizmet etmiştir. 93 senesinde vefat etmiştir.²⁸

Heysemî, bu hadisin ricâlinin sikât olduğunu zikretmektedir.²⁹ Elbânî, bu hadisi İbn Ebî Âsım’ın *ed-Diyâr*’ta, İbn Adî’nin *el-Kâmil*’de ve Ebû Nuaym’ın *Ahbâru Isbahân*’da aynı senedle zikrettiğini söyleyerek isnadının ceyyid, ricâlinin Muhammed b. Bilâl dışında sika olduğunu belirtmektedir. İbn Adî, Bilâl için “la be’sse bihi” değerlendirmesini yaparken Hâfız, onun sadûk olduğunu ve garib hadis rivayet ettiğini zikretmektedir.³⁰

Hız. Peygamber’in hâkimlik yaparken adaletli olduğunu ve hâkimlerin de âdil olmaları gerektiğini gösteren hadis-i şeriflerden biri de şöyledir:

"حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمُّهُمْ شَأْنَ الْمَرْأَةِ الْمَخْرُومَةِ الَّتِي سَرَقَتْ، فَقَالُوا: وَمَنْ يُعْلَمُ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلَّا أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَهُ أَسَامَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَتَشْفَعُ فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ، ثُمَّ قَامَ فَاخْتَلَبَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا أَهْلُكَ الَّذِينَ قَبْلُكُمْ، أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَإِنَّمَا اللَّهُ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا"

“Âişe’den (r.a.) rivayet edildiğine göre hırsızlık yapan Mahzûmoğullarına mensup kadının durumu dolayısıyla Kureyşliler tasaya düştü. Bu kadın hakkında Resulullah (s.a.v.) ile kim konuşabilir, dediler. Kendi aralarında: “Buna Resulullah’ın (s.a.v.) çok sevdiği Üsâme oğlu Zeyd’in dışında kim cesaret edebilir ki?” dediler. Bunun üzerine Üsâme onunla konuştu. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Allah’ın hadlerinden bir had hakkında mı iltimas ediyorsun?’ Sonra kalkıp bir hutbe verdi ve şöyle buyurdu:

“Sizden öncekileri helake götüren yalnızca şu olmuştur: Aralarında şerefli kabul ettikleri kimse hırsızlık yaptı mı ona ilişmezlerdi. Fakat zayıf kabul ettikleri birisi hırsızlık yaptı mı ona had uygularlardı. Allah adına yemin ederim ki eğer Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı onun dahi elini keserdim.”³¹

Sened Tahlili

Leys: Tam adı Leys b. Sa’d b. Abdirrahmân el-Fehmî Ebû’l-Hâris el-Mısırî’dir. Muhammed b. Sa’d, kendisini sika olarak nitelendirirken birçok sahih hadis rivayet ettiğini zikretmektedir. Ahmed b. Hanbel, İclî ve Ya’kûb b. Şeybe de onu sika saymaktadırlar. İbn Bükeyr, Sa’id b. Ebî Meryem onun 94’te doğup 175 senesinde vefat ettiğini kaydetmektedirler.³²

İbn Şihâb: Tam adı Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh b. Abdullah b. Şihâb ez-Zührî’dir. Urve b. Zübeyr’den hadis nakletmiş olup kendisinden nakledenler arasında Leys b. Sa’d yer almaktadır. Ebû Bekir b. Mencüveyh, onun 10 sahabeyi gördüğünü, ezber yönünden zamanının en iyisi olduğunu ve iyi bir fakih olduğunu kaydetmektedir. Muhammed b. Sa’d, Zührî’nin sika olduğunu, çok hadis rivayet ettiğini, birçok ilmi bildiğini ve iyi bir fakih olduğunu zikretmektedir. Ali b. Medîni, kendisinin 2000’e yakın hadis rivayet ettiğini ifade etmektedir. Halife b. Hayyat, 51 senesinde doğduğunu belirtirken İbrahim b. Sa’d, Yahyâ b. Bükeyr, Muhammed b. Sa’d vd. onun 124 senesinde vefat ettiğini zikretmektedirler.³³ İbn Hacer sebt olması itibarı ile ittifak edildiğini kaydetmektedir.³⁴

Urve: Tam adı Urve b. Zübeyr el-Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzza el-Esedî Ebû Abdillâh el-Medenî’dir. Hz. Âişe’den hadis rivayet etmiş olup kendisinden nakledenler arasında İbn Şihâb ez-Zührî de yer almaktadır. İclî, kendisi hakkında sika, Medinelî ve tabii yorumunu yaparken Muhammed b. Sa’d, onu sika sebt olarak nitelendirmekte, çok hadis rivayet ettiğini ve fakih olduğunu zikretmektedir. Heysem b. Adî, Ebû Ubeyd, Muhammed b. Sa’d, Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr ve Amr b. Ali, onun 94’te öldüğünü kaydetmektedirler.³⁵

Âişe: Tam adı Âişe binti Ebî Bekir es-Sıddîk Ümmü’l-Mü’minîn’dir. Hz. Peygamber’in hanımı olup kadınların en fakihidir. İbn Hacer 57 senesinde vefat ettiğini kaydetmektedir.³⁶

Bu hadis, müttefekun aleyh olup birçok kaynakta rivayet edilmiş olmakla birlikte rivayetlerden en sahihini nakletmekle iktifa ettik. Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Nesâî ve İbn Hibbân benzer lafızlarla Leys-İbn Şihâb- Urve-Âişe tariki ile rivayet etmişlerdir.³⁷ Tirmizî, bu bapta Mes’ûd İbnü’l-Acma’ ve Câbir hadislerinin olduğunu söyleyerek Âişe hadisine

²⁴ Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl-fi esmâi’r-ricâl*, thk. Beşâr Avvâd Marûf, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 8/130 (No. 226).

²⁵ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 1/429 (No. 5154).

²⁶ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 23/498-517 (No. 4848).

²⁷ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 1/453 (No. 5518).

²⁸ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 1/115 (No. 565).

²⁹ Ebû’l-Hasen Nürüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau’z-zevâid ve menba’u’l-fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, 10 cilt, (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1994, 1414), 5/197 (No. 9001).

³⁰ Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha ve şey’in min fikihihâ ve fevâidihâ*, (Riyad, Mektebetü’l-Me’ârif li’l-neşr ve’t-Tevzî’, 1996), 1/840 (No. 469); Ebû Nuaym el-İsfahânî Ahmed b. Abdullah, *Tarihü Isbahân=Ahbâru Isbahân*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 2/76; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürçânî, *el-Kâmil fi duâfâi’r-*

ricâl, (Beyrut: el-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 7/307; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Ed-Dahhâk İbn Ebî Âsım eş-Şeybânî, *ed-Diyâr*, (Kıratşa: İdâretü’l-Kuran ve’l-Ulûmî’l-İslâmiyye, ts.), 1/52.

³¹ Buhârî, “Enbiyâ”, 60, (No. 3475); İbn Hacer, *Muhtasarü Fethu’l-Bârî*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İhtisar eden: Ebû Suhayb Safa ed-Davvî Ahmed el-Adevî, (İstanbul: Polen Yayınları, 2007), 7/195-196.

³² Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 24/255-278 (No. 5016).

³³ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 26/419-441 (No. 5606).

³⁴ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 1/506 (No. 6296).

³⁵ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 20/11-24 (No. 3905).

³⁶ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 1/750 (No. 8633).

³⁷ Buhârî, “Enbiyâ”, 60 (No. 3475); Müslim, “Hudûd”, 8 (No. 1688); Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 37 (No. 4373); Tirmizî, “Hudûd”, 15 (No. 1430); İbn Mâce, “Hudûd”, 20 (No. 2547); Nesâî, “Kat’u’s-Sârik”, 46 (No. 4899); İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân*, 10/248 (No. 4402).

“hasen sahih” değerlendirmesini yapmıştır.³⁸ Elbânî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî’nin rivayet ettikleri Âişe hadisinin sahih olduğunu zikretmiştir.³⁹ Tahâvî, İbn Şihâb’tan itibaren aynı senedle ve benzer lafızlarla bu hadisi rivayet etmiştir.⁴⁰ Bunların dışında bu hadisi Hâkim Câbir tariki ile, Abdürrezzâk b. Hemmâm Ömer b. Ebî Seleme tariki ile Taberânî de Ümmü Seleme tariki ile şâhit olarak rivayet etmişlerdir.⁴¹

Hadis-i şerifte bahsi geçen kadın Mahzûm kabilesinden Fâtıma binti Esved olup Ebû Seleme’nin yeğenidir. Söz konusu diğer rivayetler bir araya getirildiğinde bu kadının Resulullah’ın evinden bir kumaş çaldığı ve soylu bir aileye mensup olduğu için bazı sahabiler nezdinde ona el kesme cezası verilmesinin ağır geldiğini, bu cezayı engellemek için Resulullah’ın ayrı bir sevgi beslediği Üsâme b. Zeyd’i ona gönderdikleri görülmektedir. Bunun üzerine Resulullah’ın bunu caiz görmeyip soylu ailelerin hırsızlık suçu işlediğinde serbest bırakılıp düşük durumdaki ailelere ise had cezası uygulanmasının eski milletlerin yok olmasına neden olduğunu, suçu her kim işlerse işlesin bu konudaki kararlılığını göstermek adına hırsızlık yapan kimsenin kendi kızı dahi olsa elinin kesileceğini ifade etmiş ve Fâtıma binti Esved’in eli kesilmiştir. Bu kadının daha sonra pişman olup kendisini düzelttiği, evlendiği ve bazı ihtiyaçları için Hz. Âişe’nin yanına geldiği rivayet edilmektedir.⁴²

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre had gerektiren bir cezayı affetmek ya da hafifletmek adına yetkili kimselerin araya girerek şefaathçi olmaları caiz değildir. Bu hüküm hâkim nezdinde dava başladıktan sonrası içindir. Bunda tüm âlimler ittifak etmektedirler. Ancak dava henüz mahkemeye ulaşmadan evvel suçu hafifletmeye çalışmak ya da bunun için araya aracı koymak âlimlerin çoğuna göre müstehaptır. Elbette bu durum kötülüğe hayatında sıklıkla yer vermeyen insanlar için geçerlidir. Had gerektirmeyen suçlardaysa suçlu olan kimsenin affedilmesi için şefaathçi olmak ve şefaati kabul etmek caizdir.⁴³

Bu bağlamda Hz. Ömer’in şu sözünü nakletmek de hâkimlerin mahkemede taraflar arasındaki adalete ne kadar önem vermeleri gerektiğini göstermesi açısından güzel bir örnektir: “Bir gün Halife Ömer, bir sahabeyle arasında çıkan ihtilaf sebebiyle hâkimin huzuruna çıktı. Hâkim, büyük sahabilerden Zeyd bin Sâbit’ti (r.a.). Zeyd’i bu vazifeye tayin eden de halifenin kendisiydi. Zeyd bir an kendini halifenin ağırlığı altında hissedip “Şöyle buyurun.” diyecek oldu. Hz. Ömer hiddetlendi. Oraya bir davalı olarak gidiyordu. Hâkimse, kendisine ayrı bir yer gösteriyordu. Ömer (r.a.), parmağını hâkime doğru çevirerek şu ibretli ikazda bulundu: “Huzurunda halife ile halktan birisi eşit olmadığı müddetçe sen bu makama layık olamazsın! Hâkim, vazife başında iken halifenin değil, Allah’ın emrini ve hükmünü yerine getirmelidir.”⁴⁴

Diğer bir hadis ise şu şekildedir:

“حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ حَنْشٍ، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ قَاضِيًا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ تُرْسِلُنِي وَأَنَا حَدِيثُ السِّنِّ، وَلَا عِلْمَ لِي بِالْقَضَاءِ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ سَيَهْدِي قَلْبَكَ، وَيُثَبِّتُ لِسَانَكَ، فَإِذَا جَلَسَ بَيْنَ يَدَيْكَ الْخَصْمَانِ، فَلَا تَقْضِيَنَّ حَتَّى تَسْمَعَ مِنَ الْآخِرِ، كَمَا سَمِعْتَ مِنَ الْأَوَّلِ، فَإِنَّهُ آخِرُ أَنْ يَتَيَّنَ لَكَ الْقَضَاءُ»، قَالَ: «فَمَا زِلْتُ قَاضِيًا، أَوْ مَا شَكُكْتُ فِي قَضَائِهِ بَعْدَ»

Ali (r.a.) şöyle rivayet etti: Resûlullah (s.a.v.) beni Yemen’e hâkim olarak göndermişti. Kendisine Ey Allah’ın Resûlü! Sen beni gönderiyorsun ama ben çok küçüğüm ve nasıl hüküm vereceğimi bilmiyorum, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah senin kalbini doğru hüküm verebilme yoluna eristirecek, dilini de bu doğru yolda hüküm vermek üzere sabit kılacak. Binaenaleyh mahkeme olmak üzere huzuruna iki hasım geldiği zaman birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu vereceğin hükmün aydınlığa kavuşması için daha uygundur.” Hz. Ali sözlerine devamlı “O günden beri hâlâ bu tavsiyesine göre hâkimliğe devam ediyorum.” ya da “Bir daha hüküm vermede tereddüde düşmedim.” dedi.⁴⁵

Sened Tahlili

Simâk: Tam adı Simâk b. Harb b. Eys b. Hâlid b. Nezzâr b. Muâviye b. Hârise b. Rebî’a b. Âmir b. Zühl b. Sa’lebe ez-Zühelî Ebû’l-Muğîre el-Kûfî’dir. Muhammed b. Harb ve İbrâhim b. Harb’in kardeşidir. Muğîre b. Şu’be’yi görmüştür. Enes b. Mâlik ve Haneş el-Kinânî gibi isimlerden hadis nakletmiştir. Şerik b. Abdillâh el-Kâdî kendisinden hadis rivayet etmiştir. Ali İbû’l-Medinî yaklaşık 200 kadar hadisinin olduğunu zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel, Simâk’ın hadislerinin Abdûlmelik b. Umeir’in hadislerinden daha sahih olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn onu “sika” olarak değerlendirmiştir. İclî, hadisinin caiz olduğunu, hiçbir kimsenin hadisini terketmediğini, onun şiirde âlim ve fesâhat sahibi bir kimse olduğunu zikretmiştir. Nesâî kendisi hakkında “leyse bihî be’s” ve “fi hadîsihi şey” değerlendirmelerini yapmıştır. İbn Hirâş, “leyyinün fi’l-hadîs” demiştir. Ebû’l-Hüseyn b. Kânî 123 senesinde vefat ettiğini zikretmiştir.⁴⁶

Haneş: Tam adı Haneş b. el-Mu’temir’dir. İbn Rebî’a, el-Kinânî, Ebû’l-Mu’temir el-Kûfî de denir. Ali b. Ebî Tâlib’ten hadis nakletmiş, kendisinden nakledenler arasında da Simâk b. Ebî Harb yer almıştır. Kendisi hakkında Buhârî “Yetekellemüne fi hadîsihi (Hadisini tenkit etmişlerdir.)” derken, Ebû Dâvûd onun “sika” olduğunu belirtmiş, Nesâî “Leyse bi’l-kavî (Hadisi kuvvetli değildir.)” İbn Hibbân “la yahteccü bihî (Hadisi delil olmaz.)” demiştir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî *Müsnedü Ali*’nin Hasâisu Ali’inde onun hadisini rivayet etmişlerdir.⁴⁷

³⁸ Tirmizî, “Hudûd”, 15 (No. 1430); İbn Mâce, “Hudûd”, 20 (No. 2547).

³⁹ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 37 (No. 4373); Tirmizî, “Hudûd”, 15 (No. 1430); İbn Mâce, “Hudûd”, 20 (No. 2547); Nesâî, Kat’us Sârik, 46 (No. 4899).

⁴⁰ Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, 4/383 (No. 1681); Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, 3/171 (No. 4982).

⁴¹ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/421 (No. 8145); Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 10/202 (No. 18831); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 7/272 (No. 7479).

⁴² Necati Yeniel-Hüseyn Kayapınar, *Süneni Ebî Dâvûd Terceme ve Şerhi*, redaksiyon: Mehdi Ali Seçkin, (İstanbul: Yılmazlar cilttevi, 2000), 15/43.

⁴³ Necati Yeniel-Hüseyn Kayapınar, *Süneni Ebî Dâvûd Terceme ve Şerhi*, 15/43-44.

⁴⁴ İhsan Atasoy-Mehmed Paksu-Cemal Uşşak-Zeki Sarıtoprak, “Sahabiler Ansiklopedisi”, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2011), 60.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 6 (No. 3582).

⁴⁶ Mizzi, *Tehzib’ül-Kemâl*, 12/115-121 (No. 2579).

⁴⁷ Mizzi, *Tehzib’ül-Kemâl*, 7/432-433 (No. 1556).

İbn Hacer kendisini “sadûk” olarak değerlendirmiş, üçüncü tabakada yer aldığını, vehmettiğini ve mürsel hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.⁴⁸

Ali: Ali b. Ebî Tâlib İbn Abdülmuttalib İbn Hâşim el-Hâşimî'dir. Sahabîdir. Resûlullah'ın amcasının oğlu olup kızı ile evlenmiştir. İlk Müslüman olanlardan olup aşere-i mübeşşeredendir. Hicri 40 senesinde vefat etmiştir.⁴⁹

Bu hadîsi Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Simâk'tan itibaren aynı senedle ve benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir.⁵⁰ Elbânî bu hadîslerin “hasen” olduğunu zikretmiştir.⁵¹ Nesâî hadîsi *Sünenü'l-kübrâ*'sında aynı tarih ve benzer lafızlarla rivayet etmiştir.⁵² Ahmed b. Hanbel de hadîsi Şerik'ten itibaren aynı senedle ve benzer lafızlarla rivayet etmiş, “ecderü” kelimesi yerine yine aynı anlama gelen “ahrâ” kelimesini kullanmıştır.⁵³ Şuayb Arnavut, “hasen li gayrihi” olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Beyhakî ve Hâkim en-Nisâbü'rî de hadîsi aynı tarihle ve benzer lafızlarla rivayet etmişlerdir.⁵⁵ Zehebî *Telhîs*'inde sahîh olduğu yorumunu yapmıştır.⁵⁶

Hattâbî, bu hadîsin hâkimin taraflardan birini dinleyip diğerini dinlemeden hükümde bulunmasının caiz olmadığına delalet ettiğini ifade etmektedir. Bu durumda mahkemede hazır bulunmayan bir taraf hakkında hüküm vermek de caiz olmamaktadır. Zira orada olmayan tarafın davanın sonucunu değiştirecek kadar güçlü bir delilinin olması ihtimali vardır. Kâdî Sureyh, Ömer b. Abdülaziz, İmam Ebû Hanife ve İbn Ebî Leylâ bu görüştedirler. Aynî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed ve İmâm Şafîî, taraflardan birinin bir şehirde olduğunun bilinmesi ancak yeri belli olmadığı için mahkemeye çağırılmaması durumunda taraflardan birinin dinlenmesiyle yetinilmesi ve gıyabında hükmetmenin caiz olduğunu zikretmektedirler. Fakat yeri bilinen ve kendisi ile iletişim kurulamadığı için mahkemeye gelmeyen kimse hakkında iki görüş olduğunu ifade etmektedirler. Bunlardan biri gaib olan tarafın dilediği zaman mahkemeye gelmesi kaydı ile orada hazır bulunan tarafın ifadesi ile yetinilip hüküm verilebileceği görüşüdür. Ancak bu durum suçlu kimselerin gaib tarafı istismar etmeye kadar varabilmektedir. Bu nedenle Ashabı rey, sanığın ölü olması durumunda aleyhine hükmedilebileceğini, bir kimseye emanet bırakan kimsenin, emaneti bıraktığı kişi bulunamazsa o emanetin sahibine verilmesine hükmedilebileceğini, bir kadının kocasından nafaka almak üzere mahkemeye gitmesi ve kocasının mahkemeye gelmemesi durumunda hâkimin kadına bu nafakayı verebilmesini, sanık kimsenin çocuk olup da mahkemeye gelmemesi durumunda hâkimin onu

dinlemeden hükmedebileceği, bir kimsenin şufa hakkının bilgisi dışında satıldığını iddia etmesi ve davalının da mahkemeye katılmaması durumunda gıyabında hükmedilebileceğini ifade etmektedirler.⁵⁷ Bazı Hanefî fakihleri, gaib kimsenin aleyhine hükmetmenin sahîh olmadığını ve bu mezhebe göre meşhur olanın bu olduğunu zikretmektedirler.⁵⁸

“حَدَّثَنَا وَائِلَةُ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثنا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ، ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِيَّاشٍ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ التَّمِيمِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ ابْتَلَى بِالْقَضَاءِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ لَوِي بَيْنَهُمْ فِي الْمَجْلِسِ فِي الْإِشَارَةِ وَالنَّظَرِ، وَلَا يَرْفَعُ صَوْتَهُ عَلَى أَحَدٍ الْخَصْمَيْنِ أَكْثَرَ مِنْ الْآخَرِ»

Ümmü Seleme'den şu şekilde rivayet edilmiştir: “Müslümanlar arasında kim kadılık görevini yaparsa mecliste oturmada, işaret ve bakışlar hakkında onlar arasında âdil davransın. Hasımlarından (birini bırakıp) diğerine karşı sesini daha çok yükseltmesin.”⁵⁹

Hadisin farklı bir isnadı da şu şekildedir:

“أَخْبَرَنَا بِقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي بَكْرِ مَوْلَى بَنِي تَمِيمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ لَوِي بَيْنَهُمْ فِي الْمَجْلِسِ وَالْإِشَارَةِ» قَالَتْ: وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِذَا ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ بَيْنَ النَّاسِ فَلَا يَرْفَعُ صَوْتَهُ عَلَى أَحَدٍ الْخَصْمَيْنِ أَكْثَرَ مِنْ الْآخَرِ»⁶⁰

Elbânî, bu hadîsin çok zayıf olduğunu ifade etmektedir. Elbânî, Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned*'inde yer alan İsmâil b. Ayyâş-Abbâd b. Kesîr-Ebû Abdillâh-Atâ b. Yesâr-Ümmü Seleme tarihinin isnad yönüyle çok zayıf olduğunu, Hâfızın bu isnada metruk, Ahmed'in de uydurma hadîslerin rivayet edildiğini söylediğini zikretmiştir. Ayrıca Taberânî rivayetinde yer alan İsmâil b. Ayyâş'ın da zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Sened Tahlili

İsmail b. Ayyâş: Tam adı İsmâil b. Ayyâş b. Süleym el-Anesî Ebû Utbe el-Hımsî'dir. Akranı Bakıyye b. Velîd kendisinden hadis nakletmiştir.⁶² İbn Hacer, kendisini sadûk olarak nitelendirmiş olup belde halkından yaptığı rivayetlerin sadûk, diğerlerinden olanların ise muhallat olduğunu ifade etmiştir. 8. tabakadan olup 181 ya da 182 senesinde vefat etmiştir.⁶³

Ebu Bekir et-Temimi: Bu râvi ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlayamadık. Ancak bir hadis programına ait

⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/183 (No. 1577).

⁴⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/402 (No. 4753).

⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 6 (No. 3582); Tirmizî, “Ahkâm”, 5 (No. 1331).

⁵¹ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 6 (No. 3582); Tirmizî, “Ahkâm”, 5 (No. 1331).

⁵² Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/422 (No. 8366).

⁵³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel bi'l-ehâdis müzile bi ahkâmî Şuayb el-Arnaüt aleyhâ*, 6 cilt. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.), 1/149 (No. 1280).

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/149 (No. 1280).

⁵⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/105 (No. 7025); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/140 (No. 20990).

⁵⁶ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/105 (No. 7025).

⁵⁷ Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd Terceme ve Şerhi*, trc. Necati Yenieli – Hüseyin Kayapınar, Redaksiyon: Mehdi Ali Seçkin, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991), 13/162-164; Ashabı rey: En büyük özenlerini âyet ve hadislerden, kıyas ve benzeri yollarla genel esaslar belirlemeye ve ortaya çıkan meseleleri,

âyet ve hadislerin zahiri mânâları yanında bu esaslara göre çözmeye çalışan âlimlere verilen genel isimlendirmedir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 269.

⁵⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve İstılahâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, 8 cilt, (İstanbul: Bilmen yayınevi, 1970), 8/231.

⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 23/386 (No. 923); Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/365 (No. 4466); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ lil Beyhakî ve fi Zeylihi el-Cevherü'n-Nakî*, 10/135 (No. 20961).

⁶⁰ İshak b. Râhûye, *Müsnedü İshak b. Râhûye*, thk. Abdulgafûr b. Abdülhak el-Belûsî, (Medine: el-Mektebetü'l-İmân, 1991), 1. Basım, 5 cilt, 4/82 (No. 1846).

⁶¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû'a ve eseruhâ esseyyi' fi'l-ümmeti*, (Riyad: Dâru'l-Me'ârif el-Memleketü'l-Arabiyye es-Sü'ûdiyye, 1992), 14 cilt, 1. Basım, 5/220 (No. 2195).

⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/163-165 (No. 472).

⁶³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/109 (No. 473).

web sayfasından adının Ebû Bekr et-Temîmî olup rütbesine “makbul” denildiği, İsmâil b. Ayyâş ve Ebû Muhammed’in kendisinden hadis nakletmiş olup kendisinin de Atâ b. Yesâr’dan hadis rivayetinde bulunduğu bilgisine ulaşabildik.⁶⁴

Atâ b. Yesâr: Tam adı Atâ b. Yesâr el-Hilâlî Ebû Muhammed el-Medenî el-Kâs’tır. Ümmü Seleme’den hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b Maîn, Ebû Zür’a ve Nesâî kendisini sika olarak nitelendirmiştir. Zeyd b. Eslem 103 ya da 104 senesinde vefat ettiğini söylerken Heysem b. Adî 97 senesinde vefat ettiğini belirtmiş, Vâkıdî, 83 yaşında iken 103 senesinde vefat ettiğini zikretmiştir.⁶⁵

Ümmü Seleme: Tam adı Hind binti Ebî Ümeyye b. Mugîre b. Abdillâh el-Mahzûmiyye olup Hz. Peygamber’in hanımı ve müminlerin annesidir. 62 senesinde vefat etmiştir.⁶⁶

Hiz. Ömer’in, Ebû Musâ el-Eş’arî’ye gönderdiği mektup, İslam yargılama hukukunun en önemli detaylarını içerisinde barındırırken aynı zamanda hâkimlerin dikkat edeceği vasıfları aktarması yönüyle de dikkat çekmektedir. Bu mektupta Hiz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye hitapen “...Mahkemede kendilerine yer vermekte ve onlara bakışında insanlar arasına eşit davran ki, güçlü olan, kendisini koruyabileceğin ümidine girmesin, zayıf olan da senin adaletinden ümitsizliğe düşmesin.” ibareleri yer almaktadır.⁶⁷ Bu ibareler hâkimlerin mahkeme esnasında her iki tarafa da eşit şekilde muamele etmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Hâkim oturma pozisyonu (mesafesi) itibarı ile her iki tarafı da eşit şekilde oturtur, onları aynı şekilde karşılar, bakış ve jest mimik yönünden de taraflara eşit şekilde muamelede bulunur. Taraflardan herhangi birine gülemez, delilini onlardan birine telkin edemez, şakalaşamaz.⁶⁸ Hâkimin tarafsız olması, görevini yaparken hiç kimseyi kayırmamasını, kendisinin veya bir tarafın çıkarını gözetmemesini, duygularına kapılmamasını, kişisel görüşlerinin ve önyargılarının etkisi altında kalmamasını ifade etmektedir.⁶⁹

Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında yargı bağımsızlığı kavramını hâkimin tarafsızlığı anlamında kullanmaktadır: “Hukuk devletinin olmazsa olmaz koşulu olan bağımsız yargı gücü, günümüzde temel hak ve özgürlüklerin olduğu kadar kamusal düzenin korunmasının da güvencesidir. Yargının bağımsızlığının amacı ise bireylere her türlü etki, baskı, yönlendirme ve kuşkudan uzak kalınarak adaletin dağıtılacağı güven ve inancını vermektir. Bu bağlamda, Anayasa’nın 138. maddesinde düzenlenen objektif bağımsızlık da yargılama çalışmalarında hâkimlerin hiçbir etki altında kalmamaları gereğine dayanmaktadır. Taraflardan birinin davasını üstlenen bir avukatın kısa bir süre önce o mahkemede hâkim veya savcı olarak görev yapmış olması, karşı tarafta

ve toplumda kuşku ve rahatsızlık yaratabilir. Yargıya bir etkinin yapılması kadar, yapılabilmesi olasılığı da adaleti olumsuz yönde etkileyerek sonuçta yargı bağımsızlığını zedeler.”⁷⁰

Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında ise tarafsızlığa hâkimlik teminatı bağlamında vurgu yapmaktadır: “Hâkimlik teminatı, hâkimlerin bağımsızlığını sağlamaya yönelik kurumların en önemlisidir. Hâkimlerin bağımsızlığı, hâkimlerin objektif bağımsızlığı olduğu halde, hâkimlik teminatı hâkimlerin kişisel bağımsızlığıdır. Hâkimlik teminatı hâkimlere tanınan bir ayrıcalık değil, toplum için kabul edilen ve hâkimlerin görevlerini tam bir güven ve tarafsızlık içinde yapabilmelerini sağlayan bir kurumdur. Burada söz konusu olan, hâkimin kişisel yararı olmayıp, kamunun yararadır. Hâkimlik teminatının amacı, bu görevi yürütenlerin özgür ve tarafsız karar verebilmelerini sağlamak, dolayısıyla topluma, adaletin her türlü baskı ve etkiden uzak olarak dağıtıldığı hususunda güven vermektir.”⁷¹

Bir davaya, ancak tarafsız olduğuna inanılan bir hâkim bakabilir. Bu nedenle, hâkimin tarafsızlığından şüpheye düşülecek objektif sebeplerin bulunması durumunda, hâkim tarafsız olarak kabul edilemeyecektir. Bu, hâkime, davanın taraflarına karşı mesafeli olma ve objektif davranma yükümlülüğü yüklemektedir. Özellikle, hukuk yargılamasının önemli işlevlerinden birisinin, taraflar arasında mevcut olan hukukî uyumsuzlukların tarafları bağlayıcı bir şekilde çözümlenmesi ve bu sayede hukukî barışın sağlanması olduğu dikkate alındığında, taraflara mesafeli ve objektif bir hüküm verme sürecinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Davanın tarafları, hâkimin tarafsızlığına güvendikleri ölçüde, onun kararını bağlayıcı olarak tanıyıp kabul edeceklerdir.⁷²

“عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ : نَزَلَ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَجُلٌ وَهُوَ بِالْكُوفَةِ ثُمَّ قَدِمَ خَصْمًا لَهُ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْصَمَ أَنتَ؟ قَالَ : نَعَمْ قَالَ فَتَحَوَّلَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَهَانَا أَنْ نَضِيفَ الْخَصْمَ إِلَّا وَخَصْمَهُ مَعَهُ

Hasen b. Ebî'l-Hasen el-Basrî şöyle rivayet etmiştir: “Bir gün halife olan Hiz. Ali, evinde birisini konuk etmişti, bu zat halifenin evinde konuk olmayı sürdürürken, başka bir kişi aleyhine dava açmak istemişti. Hiz. Ali ise hâkim olarak taraflardan birisini konuk ederken, uyumsuzluk hakkında hüküm vermektan kaçınmış ve ‘Hiz. Peygamber, bizi taraflardan birisi diğer taraf onun yanında olmadığı sürece konuk etmemizi yasakladı.’” demiştir.⁷³

Sened Tahlili

İsmâil b. Müslim: Tam adı İsmâil b. Müslim el-Abdî Ebû Muhammed el-Basrî’dir. Kays kadısıdır. Hasan el-Basrî’den hadis rivayet etmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür’a,

⁶⁴ <https://hadith.islam-db.com/narrators/8961/%D8%B9%D8%B7%D8%A7%D8%A1-%D8%A8%D9%86-%D9%8A%D8%B3%D8%A7%D8%B1>

⁶⁵ Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, 20/125-127 (No. 3946).

⁶⁶ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, 1/754 (No. 8694).

⁶⁷ Rifât Uslu, “İslam Yargı Hukukunda Hâkimlik Müessesesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/4, (2018), 68-69; Alâüddin Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi’ü's-Sanâi’*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 7/9.

⁶⁸ Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-Ihtiyâr li ta'ili'l-muhtâr*, (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-Arabî, ts.), 2/86-87.

⁶⁹ Merih Öden, “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması”, 61.

⁷⁰ Varol Karaaslan, “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi ile Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı*, 4/2, (Ağustos 2016), 100.

⁷¹ Varol Karaaslan, “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi”, 100.

⁷² Varol Karaaslan, “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi”, 100; Melanie Koch, *Die richterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reformgesetz*, (Hamburg: 2003), 150.

⁷³ Abdürrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, 8/300 (No. 15291); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ li'l-Beyhakî ve fi Zeylihi el-Cevherü'n-Nakî*, 10/137 (No. 20974); Ebû Bekr Şemsü'l-cimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebisüt*, Editör: Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), 16/76.

Ebü Hâtim ve Nesâî kendisi hakkında sika değerlendirmesini yapmışlardır.⁷⁴ İbn Hacer, kendisinin sika olup 6. tabakada yer aldığını zikretmiştir.⁷⁵

Hasen: Tam adı Hasen b. Ebî'l-Hasen el-Basrî olup babasının ismi Yesâr el-Ensârî'dir. İbn Hacer kendisini sika, meşhur fazıl fakih olarak nitelendirirken çok fazla mürsel hadis ve tedlis yaptığını ifade etmiştir. 3. tabakanın başı olup 90 yaş civarında iken 110 senesinde vefat etmiştir.⁷⁶ Ali b. Ebî Tâlib'i görmüş ve ondan hadis rivayet etmiştir.⁷⁷

Ali: Tam adı Ali b. Ebî Tâlib b. Abdülmuttalib b. Hâşim el-Hâşimî'dir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, kızının eşidir. 40 senesinde vefat etmiştir.⁷⁸

İslam hukukunda genel kaide olarak hâkim mahkeme sırasında taraflardan yalnız birisini evine kabul edemez, mahkeme salonunda veya başka bir yerde, taraflardan biri ile baş başa kalamaz, taraflardan biri olmadan diğerine misafir olamaz.⁷⁹

Bu durumun meri hukuktaki yansıması ise şu şekildedir: Tarafsızlık ilkesinin sonucu olarak hâkimin taraflarla veya tarafların vekilleriyle mahkeme salonu haricinde iletişim kurmaması gerekir.⁸⁰ Amerikan hukukunda da devam etmekte olan bir davada hâkimin tarafların birisinden habersiz olarak diğer tarafla görüşmesi, iletişim içinde olması hâkimin yaptırımla karşılaşmasına hatta meslekten çıkarılmasına neden olmaktadır.⁸¹ Bu mânâda İslâm Hukuku ile meri hukukun birebir örtüşüğünü söylemek mümkündür.

"وحدثنا عبد الباقي قال: حدثنا إسماعيل بن الفضل حدثنا محمد بن مصفى حدثنا بقية حدثنا الأوزاعي حدثنا يحيى بن أبي عمرو الشيباني عن أبي مريم عن أبي هريرة: "أن النبي صلى الله عليه وسلم قام فينا يوم تبوك، فقال: إياكم والإفراد، قالوا: يا رسول الله! وما الإفراد؟ قال: يكون أحدكم أميراً أو عاملاً، فتأتي الأرملة واليتيم والمسكين، فيقول: اقعد حتى أنظر في حاجتك، يتركون مقردين، لا تقضى لهم حاجة، ويأتي الرجل الغني أو الشريف، فيقعه إلى جنبه، فيقول: ما حاجتك؟ فيقول: حاجتي كذا وكذا، فيقول: اقضوا حاجته، وعجلوا بها."

Ebü Hüreyre (r.a.), Nebi (s.a.v.) ile birlikte Tebuk gazvesinde bulunduğu sırada kendisinin şu şekilde buyurduğunu rivayet etmiştir: "İnsanlar arasında ayrımcılık yaparak onları değersizleştirmekten (ikrad) kaçınınız. Sizden biriniz emir ya da bir görevli olduğunda kendisine dul, yetim ve fakir gelir ve onlara: 'İhtiyacını giderene kadar şuraya otur.' denilirse bu durumda onlar mukarridin olarak bırakılmış olurlar. İhtiyaçları giderilmez, çözüme kavuşturmak için harekete geçmezler.

Saygın, zengin bir kimse geldiğinde ise onu kendi yanlarına oturturlar. Sonra ihtiyacının ne olduğunu sorarlar. Zengin kimse de ihtiyacının ne olduğunu söyler. Bunun üzerine o kimseler, zengin kişinin ihtiyacının derhal giderilmesini söylerler."⁸²

Sened Tahlili

Abdülbâkî: Tam adı İbn Kâni' Abdülbâkî b. Kâni' el-Bağdâdî'dir. Zehebî, kendisinin imam, hâfiz, sadûk ve becerikli olduğu değerlendirmesini yapmış, 265 senesinde doğduğunu belirtmiştir. Hadis işittiği kimseler arasında İsmâil b. Fadl el-Belhî de yer almıştır. Berkânî, Bağdatlıların onu sika olarak nitelendirdiğini kendisinin ise zayıf gördüğünü belirtmiştir. Hatîb, kendisinin Şevvâl ayının 351 senesinde vefat ettiğini kaydetmiştir.⁸³ Hatîb, Berkânî'nin onu neden zayıf saydığını anlamadığını zira İbn Kâni'in ilim ve dirâyet ehli olduğunu, hocalarının ise genellikle onu sika kabul ettiğini ancak ömrünün sonuna doğru hafızasının değiştiğini ifade etmiştir.⁸⁴ Berkânî ve İbn Hazm İbn Kâni'in zayıf olduğunu, Dârekutnî de hıfzı kuvvetli sayılmakla birlikte hatasında ısrar ettiğini söylerken başta Hatîb el-Bağdâdî olmak üzere İbnü'l-Cevzi, Zehebî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis otoriteleri onu güvenilir kabul etmişlerdir.⁸⁵

İsmâil b. Fadl: Tam adı İsmâil b. Fadl b. Mûsâ b. Mismâr b. Hânî' Ebû Bekr el-Belhî'dir. Abdülbâkî b. Kâni'dan hadis rivayet etmiştir. Kendisi hakkında "sika" değerlendirmesi yapılmıştır. Dârekutnî ise "la be'se bihi" demiştir. İbn Kâni' kendisinin 286'da vefat ettiğini zikretmiştir.⁸⁶

Muhammed b. Musaffâ: Tam adı Muhammed b. Musaffâ b. Behlül el-Kuraşî Ebû Abdillâh el-Himsî'dir. Bakıyye b. Velîd'den hadis rivayet etmiştir. Ebü Hâtim, sika olarak nitelendirirken Nesâî onu saduk olarak değerlendirmiştir. İbn Hibbân kendisini *Sikât*'ta zikretmiş ve hata yaptığını söylemiştir. İbn Fudayl, onu Himis'tan Mekke'ye 246 senesinde gittiğini, Cuhfe'de hastalanıp Mina'da vefat ettiğini zikretmiştir.⁸⁷ İbn Hacer, kendisini sadûk olarak değerlendirirken evhamları olduğunu ve tedlis yaptığını belirterek 10. tabakada yer aldığını, 246 senesinde vefat ettiğini kaydetmiştir.⁸⁸

Bakıyye: Tam adı Bakıyye b. Velîd b. Sâid b. Kâ'b b. Harîz el-Kilâ'î Ebû Yuhmid el-Himsî'dir. Muhammed b. Sa'd ve Ebü Zûr'a, sikalarından aldığı hadisler hakkında kendisinin sika olduğunu belirtmiştir. İclî, ma'rûf olanlardan aldığı hadisler hakkında sika olduğunu

⁷⁴ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/196-197 (No. 482).

⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/144 (No. 483).

⁷⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/236 (No. 1227).

⁷⁷ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/97-98 (No. 1216).

⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/402 (No. 4753).

⁷⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.), 2/86-87.

⁸⁰ İnceoğlu, *Yargıcın Davranış İlkeleri*, 84.

⁸¹ Sibel İnceoğlu, *Devlette Etik Devlete: Yargıda Etik*, (İstanbul: TÜSLAD Yayınları, 2012), 60.

⁸² Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed-Sâid Bektâş-Muhammed Ubeydullah Hân-Zeyneb Muhammed Hasen Fulâte, (by: Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, 2010), 8/7; Ali b. Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadihân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî – Safvetü's-Sekâ, 5. Basım, (by: Müessesetü'r-Risâle, 1401m-1981h.), 6/29 (No. 14705); Mecdüddin Ebi's-Seadât Mübarek b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şeybânî el-Cezerî İbn Esîr, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis*

ve'l-Eser, thk. Tâhir Ahmet ez-Zâvî- Mahmut Muhammed et-Tanâhî, 5 cilt, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979h), 4/36.

⁸³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaût vd., (by: Müessesetü'r-Risâle, 1985), Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, 15/526-527 (No. 303).

⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (by: Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye, 2002), 5/50-51 (No. 4538).

⁸⁵ Halil İbrahim Kutlay, "İbn Kâni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/104.

⁸⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 7/281 (No. 3272).

⁸⁷ Mizzi *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/465-469 (No. 5613).

⁸⁸ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/507 (No. 6304).

belirtirken İbn Adî, Şam ehlinin aldığı rivayetlerin sebt olduğunu kaydetmiştir. Yezîd b. Abdü Rabbe, Bakıyye'nin 110 senesinde doğduğunu söylediğini ifade etmiştir. Muhammed b. Sa'd ve Muhammed b. Abdillâh da onun 197 senesinde vefat ettiğini zikretmişlerdir.⁸⁹

Evzâ'î: Tam adı Abdurrahmân b. Amr b. Ebî Amr'dır. Yuhmid eş-Şâmî olarak da bilinir. Ebû Amr el-Evzâ'î, Şam ehlinin ve zamanının hadis ve fıkıh imamıdır. Yahyâ b. Ebî Amr'dan hadis rivayet etmiş olup kendisinden hadis nakledenler arasında Bakıyye b. Velîd de yer almaktadır. Muhammed b. Sa'd, onun 88'de doğup 157 senesinde vefat ettiğini, sika, güvenilir, sadık, fazıl olup çok hadis rivayet ettiğini zikretmiştir. Amr b. Ali, Abdurrahmân b. Mehdî'nin hadiste imamların 4 kişi olduğunu ve bunlar içerisinde Evzâ'î'nin de yer aldığını kaydetmiştir.⁹⁰

Yahyâ b. Ebî Amr es-Seybânî: Tam adı Yahyâ b. Ebî Amr es-Seybânî Ebû Zûr'a eş-Şâmî el-Humusî'dir. Ebû Meryem'den hadis rivayet etmiş olup kendisinden hadis nakledenler arasında amcasının oğlu Abdurrahmân b. Amr el-Evzâ'î de yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel kendisi hakkında şeyh sika sika değerlendirmelerini yapmış, İclî, Ya'kûb b. Süfyân saduk olarak nitelendirmiştir. Ebû Ali Hâfız en-Nisâbü'rî de onun hadisleri toplayan sika râvilerden olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân onu *Sikât*'ta zikretmiştir. Ali b. Sirâc el-Mısırî, 150'den sonra vefat ettiğini kaydederken Damre de onun 85 yaşındayken vefat ettiğini zikretmiştir.⁹¹

Ebû Meryem: Ebû Meryem el-Ensârî'dir. El-Hadramî eş-Şâmî olarak da bilinir. Dimeşk Camisi'nin hizmetkârıdır. Hâlid b. Velîd'in Cami için görevlendirdiği kimselerden olup Ebû Hüreyre'nin azatlı kölesi olduğu zikredilmiştir. Ebû Hüreyre'den hadis rivayet etmiş olup kendisinden de Yahyâ b. Ebî Amr eş-Şeybânî hadis rivayet etmiştir. İclî, kendisinin sika bir tâbiî olduğunu zikretmiştir.⁹²

Ebû Hüreyre: Hâfız sahabîlerden olmakla birlikte tam adının ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. Tam isminin Abdurrahman b. Sahr olduğu söylenir. İbn Amr, İbn Âmir, Abdullah b. Mâiz de denilir. 78 yaşında iken 57/677, 58/678 ya da 59/679 senesinde vefat etmiştir.⁹³

Cessâs, Müttakî el-Hindî ve İbnü'l-Esîr, eserlerinde bu rivayete yer vermektedirler. Bu rivayetle emir ya da görevli olan kişilerin (hâkimlerin) insanlar arasında ayrımcılık yapmadan herkese eşit şekilde davranılması gerektiği vurgulanmaktadır.

İbn Manzûr, "agrade" kelimesinin değersizleştirilerek susmak, susturulmak manasında kullanıldığını ifade etmiştir. Bu kelimenin aslını ise "Devenin üzerine oturmakta olan bir kargayı maymunların kovarak orayı rahat buldukları için kendilerinin oturduğu" şeklinde ifade etmektedir.⁹⁴ Kanaatimizce burada mecâzî manada

hâkimlere ikrâd yapmaktan (maymunluk yaparak insanları değersizleştirip susturmak) sakınmaları gerektiği, hâkimlerin sırf kendi rahatları için tıpkı maymunların kargaya yaptığı gibi taraflara keyfine göre adaletsiz muamelede bulunmamaları gerektiği güzel bir teşbihle açıklanmaktadır. Cessâs bu metnin taraflar arasında eşit muamelede bulunmanın zorunluluğuna delâlet ettiğini zikretmektedir.⁹⁵

Hız Peygamber'in hâkimlik yaparken adalete ne kadar önem verdiğini bilen sahabe de bu konuda son derece titiz davranmıştır. Örneğin Mısır'da yaşayan Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahmân, Mısır valisi olan Amr b. As'a içki içip sarhoş olduğunu itiraf etmiş, bunun üzerine vali, Abdurrahman'ı evinin avlusunda yani halkın göremeyeceği bir şekilde cezalandırmıştır. Bunun haberini alan halife Hz. Ömer, Amr b. As'a kızmış ve oğlunu Mısır'dan çağırıp aleni bir şekilde yeniden cezalandırmıştır.⁹⁶ Bu durum, kendi öz oğlu da olsa makam ve rütbenin adaletin önüne geçemediğinin bir göstergesi olmuştur. Meri hukuka göre Bangalor İlkelerinde, hâkimin bizzat kendisinin veya hâkimin üzerinden başka birisinin, hâkimlik mesleğinin itibarını kendisi veya yakınları dâhil hiç kimseye çıkar sağlayacak şekilde kullanmaması gerektiği düzenlenmiştir.⁹⁷ İtalya'da bir hâkim bir meslektaşından baktığı bir davanın sanığının kefaletle tahliye edilmesi için ricada bulunmuş, bu istekte bulunan hâkim disiplin cezası almıştır.⁹⁸

Yargılama faaliyeti esnasında hâkim tarafından belirli kişilere diğer taraflara göre daha özel ve ayrıcalıklı şekilde davranılıyorsa bu durum hâkimin mesleğe uygunluk vasfı bakımından yeterli olmadığını gösterir.⁹⁹

Örnek vermek gerekirse bölgede veya ülkenin tamamında saygı gören veya yüksek mevkide olan bir kişiye mahkemede ayrıcalık sağlanması, diğer kişilerden farklı bir şekilde muamele edilmesi mahkemenin bağımsız ve tarafsızlığı görünümüne uymaz ve bu şekilde davranan bir hâkimin mesleğe uygun olduğu da söylenemez. Böyle bir davranış taraflardan birisini cesaretlendirirken diğerinde de mahkemenin tarafsız olmadığı intibahı oluşturabilir.¹⁰⁰ Meri hukuka baktığımız zaman Adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi, Türk Ceza Kanunu Kitabının Genel Hükümler Bahsinin Temel İlkeler ve Tanımlar kısmında Madde 3'te şu şekilde yer almaktadır:

"(1) Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur.

(2) Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaz."¹⁰¹

⁸⁹ Mizzi *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/192-199 (No. 738).

⁹⁰ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/307-315 (No. 3918).

⁹¹ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/480-483 (No. 6893).

⁹² Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/281-282 (No. 7619).

⁹³ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/366-378.

⁹⁴ Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt, 2.B., (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 3/348.

⁹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8/7.

⁹⁶ Nasî Aslan, *Yargılama Etiği*, 179; İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân, *Menâkıbu Ömer*, thk. Zeyneb İbrahim, (Beyrut, 1980), 240-243.

⁹⁷ Bangalor Yargı Etiği İlkeleri, 4.9., <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>

⁹⁸ Sibel İnceoğlu, *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2008), 98.

⁹⁹ Adnan Koşum, *İslam Hukuk Doktrininde Yargı Hataları*, (İsparta: Fakülte Kitabevi, 2004), 48.

¹⁰⁰ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye*, çev. Ahmed Meylani, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004), 3/180; Nasî Aslan, *Yargılama Etiği*, 56.

¹⁰¹ TCK madde 3, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Görüldüğü üzere Türk Ceza Kanunundaki Temel İlkeler kısmında yer alan bu maddeler İslâm hukukunda hâkimlerin taraflar arasında hiçbir özel muâmele yapamayacağını ve her iki tarafa da her yönden adaletle yaklaşması gerektiği noktasında birleşmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca toplumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen en önemli hukuk kuralı adalet olmuştur. Zira adalet sayesinde haklı ile haksız ayırt edilebilmekte ve toplumdaki düzen inşa edilebilmektedir.

Bu çalışmada özellikle hâkimlerin yargılama esnasında her iki tarafa da âdil olması gerektiğine dair altı hadis incelenerek sened ve metin yönünden değerlendirilmiştir. Sened tahlilinde toplamda 25 râvi sıhhat yönünden incelenmiştir. Bu râvilerden Ebû Bekr et-Temîmî hakkında çok fazla bir bilgiye ulaşılamasa da Muhammed b. Bilâl, İmrân b. Kattân, Haneş b. Mu'temir, İsmail b. Ayyâş ve Muhammed b. Musaffâ hakkında sadûk değerlendirmeleri yapılmakta, diğer râvilerin ise genellikle sika olarak nitelendirildiği görülmektedir. İncelenen hadislerin dördü doğrudan "h-k-m" hâkim, hüküm kelimelerinin yer aldığı yani muhâtab kitlenin doğrudan hâkimlerin olduğu metinlerdir. Diğer iki rivayet ise konuya örnek olması açısından Hz. Peygamber'in hâkimlik yaptığında gözettiği adalet ilkesi ve hâkim tayin edeceği kişilere âdil olmaya dair verdiği öğüt ile ilgili hadislerdir. Hadisi- şeriflerde hâkimlerin taraflardan birini nasıl dinliyorlarsa diğerini de aynı şekilde dinlemeleri gerektiği, hasımlardan yalnızca birine karşı sesini yükseltmemesi gerektiği, bir hasma diğeri olmadan misafir olarak gidemeyeceği, ikrâddan kaçınmaları gerektiği ve tarafların oturdukları yere varıncaya kadar onlar arasında adaletin gözetilmesi gerektiği açık olarak zikredilmektedir. Meri hukukta da yine aynı şekilde taraflar arasında dil, din, ırk, mezhep, sosyal statü gibi farklılıklara itibar edilmeden herkese eşit şekilde muamelede bulunması gerektiği kanunlarla düzenlenmiştir. Dolayısıyla gerek İslam hukukunda gerekse meri hukukta yer alan bu ifadelerin her birinin titizlikle adalet ve eşitlik ilkeleri üzerine bina edildiği ve hâkimlerin de bu temel ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri gerektiği görülmektedir. Hz. Ali'nin hâkimin taraflardan biri olmadan diğerinin evine konuk olamayacağını Hz. Peygamber'in yasakladığını bildirdiği rivayet, hâkimlerin adaletli olmaları gerektiğini göstermektedir. Meri hukuka bakıldığında hâkimin mahkeme dışında taraflardan biriyle özel görüşme yapmaması ve iletişim kurmaması gerektiği görülmektedir. Amerikan hukukunda ise bir hâkimin taraflardan biriyle diğerinden habersiz olarak yaptığı görüşme hâkimin meslekten ihrâc edilmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle ele aldığımız bu rivayet ve meri hukukun gözettiği ilkenin bağdaştığı söylenebilir. Yine hadislerde geçen hâkimlerin zengin fakir, mevki sahibi ya da yetim ayrımı gözetmeksizin tüm taraflara eşit muamelede bulunmaları gerektiğini belirten rivayetle meri hukuktaki eşitlik ilkelerinin örtüştüğü söylenebilir. Zira meri hukukta hâkimin yetkilerini kullanarak aile üyelerine iltimas geçmesi yasaklanmaktadır. Yine Türk Ceza Kanununun Temel İlkeler kısmında madde 3'te kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konuları yönünden

ayırım yapılamayacağı ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamayacağı açık bir şekilde yer almaktadır. İslâmiyetin üzerine hassasiyetle eğildiği adalet sisteminin sadece İslam hukukunda değil aynı zamanda meri hukukta da benzer şekillerde yansımalarının görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla adaletin aslında sadece tek bir toplumun hukuk sistemi için değil tüm hukuk sistemleri için olmazsa olmaz bir ölçüt olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira adalet evrensel bir hukuk kuralıdır. Adaleti yerine getirecek en önemli organ olan hâkimlerin de bu evrensel hukuk kuralını en iyi şekilde yerine getirmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abdurrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel bi'l-ehâdis müzile bi ahkâmî Şuayb el-Arnaût aleyhâ*. 6 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.
- Akarsu, Murat. "İlk Dönem İslâm Tarihinde Yargının Kurumsallaşmasında Dört Halifenin Rolü". *Eskiye Dergisi* 37 (Aralık 2018), 59.
- Akcan, Recep. "Hâkimin Vasıfları". *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı*. 4/2, (2014), 279-280.
- Alangoya, Yavuz vd. *Medenî Usûl Hukuku Esasları*. 7. Basım, İstanbul: 2009.
- Aslan, Nasi. *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*. edit. Seyfi Karahan. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Atar, Fahrettin. *İslâm Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1975.
- Avcı, Mustafa. "Mecelle'ye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği". *Taad Dergisi*, 7/27, (2016), 33-58.
- Aydın, Melikşah. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Berki, Ali Himmet, *İslamda Kaza Hüküm ve Hakimlik*, Ankara: Yargıçoğlu matbaası, 1962.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî. *es-Sünenü'l-Kübrâ li'l-Beyhakî ve fi zeylihi el-Cevherü'n-Nakî*. 10 Cilt. Haydarabad: Meclisü Dâireti'l-Meârif, 1344.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kâmusu*, 8 Cilt, İstanbul: Bilmen yayınevi, 1970.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî el-Buhârî. *Sahihu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. byy: Dâru Tavku'n-Necat, 1422.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed-Sâid Bektâş-Muhammed Ubeydullâh Hân-Zeyneb Muhammed Hasen Fulâte. byy: Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, 2010.
- Çağrıncı, Mustafa. "Adalet (Ahlâk)", *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/341-343. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî. *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnavut, Hasan Abdülümün'im Şilbî, Abdülâtilâf Hızullâh, Ahmed Berhûm, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha ve şeyin min fikhîhâ ve fevâidihâ*. 6 Cilt, Riyad: Mektebetü'l-Meâ'rif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1996.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû'a ve eseruhâ esseyyi' fi'l-ümmeti*. Riyad: Dâru'l-Me'ârif il-Memleketi'l-Arabiyye es-Sü'ûdiyye, 14 Cilt. 1992.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. 7. Basım, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2019.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdül-Humeyd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asrıyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvûd Terceme ve Şerhi*, trc. Necati Yeniel – Hüseyin Kayapınar, Redaksiyon: Mehdi Ali Seçkin. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah, *Târîhu İsbehân=Ahbârü İsbehân*, thk. Seyyid Küsrevi Hasan, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Gölcüklü, Feyyaz. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ‘Adil Yargılama’”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 49/1 (Ocak 1994), 199-234.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. (Zehebî'nin *Telhîsi* ile birlikte) thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411-1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, 10 cilt, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994/1414.
- İmamoglu, Hüseyin Vehbi. “Hz. Peygamber Döneminde Hukuksal Gelişim ve Yargısal Örgütlenme”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2, (Şubat 2013), 161.
- İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. 3. Basım, İstanbul: 2008.
- İnceoğlu, Sibel. *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*. İstanbul: Beta Yayınları, 2008.
- İnceoğlu, Sibel. *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2012.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Ma'ved, Abdülfettah Ebû Sünne de tahkikine katılmış, Beyrut: el-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Ebû Asım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk eş-Şeybânî. *ed-Diyât*. Kıratça: İdaretü'l-Kuran ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Matbaatü Dâireti Meârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Takrîbü't-Tehzîb*, Suriye: Dârü'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Muhtasarü Fethu'l-Bârî*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İhtisar eden: Ebu Suhayb Safa ed-Davî Ahmed el-Adevî, İstanbul: Polen Yayınları, 2007.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt, byy.: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb Arnaût. 18 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye-Faysal İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*, 15 Cilt, 2. Basım. Beyrut: Dârü Sâdir, ts.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsnedü İshâk b. Râhûye*. thk. Abdulgafûr b. Abdülhak el-Belûsî. Medine: el-Mektebetü'l-İmân, 1991.
- İbnü'l-Esir, Mecdüddin Ebî's-Seadât Mübarek b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. thk. Tahir Ahmet ez-Zâvî-Mahmut Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İhsan Atasoy-Mehmed Paksu-Cemal Uşşak-Zeki Sarıtoprak, “Sahabiler Ansiklopedisi”. İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.
- Karaarslan, Varol. “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi ile Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı*, 4/2, Ağustos 2016.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Koch, Melanie: Die richterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reformgesetz, Hamburg 2003.
- Koşum, Adnan. *İslam hukuk Doktrininde Yargı Hataları*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. 2. Basım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kutlay, Halil İbrahim. “İbn Kânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Mahmutoğlu, Yakup. “İslam Yargılama Hukukunda Hakim'in Tarafsızlığı ve Tarafsızlığı Sağlayan Kurumlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/59, (2018), 1347-1362.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye*, çev. Ahmed Meylani, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'îli'l-muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-fikri'l-Arabî, ts.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl-fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdîmelik b. Kadîhân el-Hindî. *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akval ve'l-Efal*. thk. Bekrî Hayyânî – Safvetü's-Sekâ, 5. Basım, byy.: Müessesetü'r-Risale, 1401m-1981h.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünenü's-Suğrâli'n-Nesâî*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406-1986.
- Öden, Merih. “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması”. *AÜHFD* 43/1, (1993), 61-124.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr. *et-Tahbîr fî Mu'cemi'l-Kebîr*. thk. Münîre Nâcî Sâlim. 2 Cilt, Bağdat: Riâsetü Dîvânî'l-Evkâf, 1395/1975.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Editör: Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. İstanbul: Çağrı yay., 1983.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaût. 16 Cilt, 1. Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zühri Neccâr-Muhammed Seyyid Câdü'l-Hak. Medine: Âlemü'l-Kütüb, 1414-1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Tarık b. 'Avdullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dârü'l-Harameyn, ts.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1975.
- Uslu, Rifat. “İslam Yargı Hukukunda Hâkimlik Müessesesi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7/4, (2018), 64-77.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Şiyerü A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb Arnaût vd. 25 Cilt. byy.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.